

URBANISTICKÁ VÝROČÍ

září - říjen 2000

Jednou z největších postav vývoje evropského urbanismu je **André Le Nôtre** (12. 3. 1613- 15. 9. 1700). Jeho otec Jean pečoval o zahradu Tuileries a v roce 1649 navrhl a realizoval park u paláce, který byl součástí všemocným kardinálem Richelieu nově založeného města, nazvaného jeho jménem.

André, jehož zálibou bylo studium perspektivy, si mohl dovolit studium architektury na Akademii, kde byli jeho spolužáky jeho pozdější spolupracovníci Le Brun a Le Vau. Jeho prvním úkolem byla nová úprava Tuilerií, v nichž se v zahradnickém domku svého otce narodil. Již v tomto projektu jako 24 letý projevil svou velkorysost

prodloužením hlavní parkové osy dále západním směrem, čímž vytvořil Champs Elysées jako základ dodnes nejdůležitější pařížské kompoziční osy. Dalším z jeho velkých projektů bylo v roce 1660 založení zahrady u zámku Vaux-le Vicomte na Loire pro Nicolase Fouqueta, ministra financí ve vládě Ludvíka XIV.

Vrcholným Le Nôtrovým dílem bylo v letech 1664 až 1671 vybudování velkolepého parku královského sídla Versailles. Do té doby tam byl uprostřed bažinatého území nevelký lovecký zámek Ludvíka XIII., spojený ovšem pro Ludvíka XIV. se vzpomínkami na dětství i na pozdější schůzky se slečnou De la Valière. Ludvík XIV. se přitom asi řídil záměrem, který vyjádřil J.B. Colbert: „*Vaše Veličestvo ví, že pokud není válka, pak nic tak nevyjádří velikost a ducha vladaře jako architektura*“.

V době, kdy se ještě nejlepší francouzští architekti střídali na postupné výstavbě královského paláce a před palácem rostlo město, které se podle králova přání mělo jmenovat Ville-neuve Saint Louis, dokončil již Le Nôtre park o rozloze větší než celá tehdejší Paříž. Má přes sedm kilometrů dlouhou hlavní kompoziční osu a jen umělý Velký kanál, určený pro pořádání „vodních her“ a slavností, má šířku až 92 a délku 1670 metrů - což je více než dvojnásobek pražského Václavského náměstí. Rozloha krajinářského založení s alejemi vybíhajícími ze zahrady do okolní krajiny předurčila i měřítko palácové dispozice, která až následně překročila svým parkovým průčelím délku 400 metrů.

Ludvík XIV. si byl vědom mimořádnosti parku, který nechal mnohokrát kreslit a malovat, aby se tak uchovala památka na dobu jeho vlády. Zároveň byl s jeho přímou účastí vypracován průvodce po parku, popisující „způsob prohlížení zahrad ve Versailles“. Jeho záliba pro versailleskou zahradu se projevila tím, že právě zde uspořádal roku 1684 oslavu dobytí Burgundska a roku 1682 definitivně přesídlil do ještě nehotového paláce s celým dvorem.

Le Nôtre využil všechny tehdy známé komponenty parkových kompozic, jako byly terasy, aleje, bazény, kašny, vodotrysky, kanály nebo grotty. Uplatnil je však nejen v, do té doby neznámých měřítcích, ale zejména v nových prostorových souvislostech. Dokázal v kompozici parku vyjádřit velmocenskou pozici Francie a zejména symbolizovat absolutistickou pozici krále, srovnávaného se Sluncem a s antickým Apollonem.

Základním Le Nôtrovým přínosem však bylo a zůstává vytvoření prototypu barokních a klasicistních urbanistických kompozic, které se následně mnohokrát uplatnily nejen v parkových řešeních petrohradského Petěrgofu, vídeňského Schönbrunnu, berlínského Charlottenbur-

gu a Postupimi, neapolské Caserty a desítek dalších císařských, královských a knížecích rezidencí, ale též v urbanistických koncepcích Petrohradu i Washingtonu, v Haussmannovské přestavbě Paříže, v Hobrechtově plánu Berlína, v projektu Nového Delhi, v plánu přestavby Moskvy a v desítkách dalších parků, zahrad, městských čtvrtí a celých měst. Dodnes jsou Le Nôtrovy kompozice neuměle napodobovány v módních postmoderních historizujících návrzích.

V Le Nôtrových projektech lze rozpoznat vliv italských zahrad i Descartových matematických principů, avšak on sám za celý svůj život nenapsal ani jedno teoretické dílo, které by objasňovalo a zdůvodňovalo jeho koncepční záměry - pokud nepočítáme již uvedeného průvodce po Versailles. To však neznamená, že jím v praxi uplatňované principy nenašly své teoretické vyjádření v dílech následujících generací.

Z těch, v jejichž dílech můžeme zřetelně vycítit stejného ducha jako v Le Nôtrových projektech, jmenujme alespoň tři Italy, jejichž výročí připadají na letošní rok. Nejstarším z nich je **Carlo Lodoli** (1690 -1761), považovaný za nejpůvodnějšího italského teoretika 18. stol., ovlivňujícího názorově jak italské, tak i francouzské tvůrce. Tento františkánský mnich a profesor bohosloví v Benátkách pohlížel na architekturu jako na vědu a od teorie požadoval především objasnění smyslu staveb i jejich jednotlivých částí. Zároveň chápal architekturu jako umění, jehož posláním je přibližovat se k Bohu jako k nejvyššímu a prvému Tvůrci.

Jen o málo později žil v Benátkách **Giovanni Battista Piranesi** (4. 10. 1720 - 9. 11. 1778). Pocházel z rodu kameníků a stavitelů a celý život litoval, že mu nebylo dopřáno realizovat velká stavební díla. Zaměřil se proto na kresby a rytiny, na nichž zachycoval nejen architektonické památky antiky, ale také své architektonické a urbanistické fantazie, v nichž znázorňoval to, co mu doba neumožnila uskutečnit. Jeho dílo má dodnes nejen mimořádnou hodnotu dokumentační, ale zároveň jej řadí mezi ty tvůrce, kteří přesahovali daleko do budoucnosti. Jeho ideální urbanistické kompozice na antická témata zřetelně prozrazují zaujetí klasicismem, ale zároveň jsou jeho známé „Zaláře“ z roku 1745 považovány za prvou předzvěst architektonického futuris-

mu. Svůj výtvarný talent a znalost antického Říma uplatnil také na kresbách pro parergy slavného Nolliho plánu Říma z roku 1748.

Třetím teoretikem, který se zabýval kompozičními principy měst, je před 275 lety narozený **Francesco Milizia** (1725-1798). Ke studiu architektury se dostal až v roce 1761, když se předtím věnoval filozofii a exaktním vědám a při své všestrannosti působil rovněž jako ředitel dvorních staveb neapolského krále. V jeho mnoha spisech o architektuře a architektech věnoval vždy velkou pozornost uspořádání měst a jejich kompozici, přičemž zajímavým způsobem kombinoval dobový klasicistní názor s požadavky na prostorovou zajímavost města jako celku i jeho jednotlivých částí. Požadoval, aby města byla sice pravidelná, avšak zároveň rozmanitá a proměnlivá. Vytýkal městům, že se zbavují darů přírody, pohodlí a zdraví. Přímou souvislost s Le Nôtrem můžeme rozpoznat v jeho názoru, že „*město je jako les a založení města je jako založení parku. Musí v něm být náměstí, křížovky, přímé a prostorné ulice ve velkém množství. To však není všechno. Je nutné, aby plán byl navržen s vkusem a vyjadřoval duši města, aby měl jak řád, tak i fantazii, eurytmii a rozmanitost. Ulice by měly být uspořádány jako hvězdice, jako trojzubce a opět v jiné části ve tvaru rybí kostry, vějíře nebo šachovnice*“.

Opusťme však vzdálenější minulost a obraťme se k počátkům moderní doby. Před 120 lety se narodil **Roman Friedrich Heiligenthal** (17. 10. 1880 - 30. 3. 1951), který se po celý život věnoval v teorii i praxi urbanismu v moderním smyslu tohoto slova. Studoval stavitelství, architekturu a ekonomii a roku 1909 nastoupil do služeb města Essenu. Ještě před 1. světovou válkou odešel do Berlína, kde se významně podílel na vzniku a počátcích plánování Velkého Berlína v roce 1920.

Od dvacátých let se stále více orientoval na pedagogickou a teoretickou činnost. Z jeho mnoha spisů si dodnes zaslouží pozornost příručka o stavbě měst z roku 1921 a jeho studie o Berlíně z let 1924 - 26. Zvláště kniha „Městské právo a stavba měst“ z roku 1929 je dodnes považována ve svém oboru za klasické dílo.

Téměř Heiligenthalovým současníkem byl jeden z nejpozoruhodnějších příslušníků nejen německé, ale i celoevropské

Ernst May: Sídliště Höhenblick, Frankfurt n. M., 1926 - 1927

architektonické avantgardy **Ernst May** (27. 7. 1886 - 11. 9. 1970). Studoval architekturu v Mnichově a též v Londýně, kde před 1. světovou válkou pracoval u R. Unwina.

Po válce působil ve slezské Vratislavi, pro kterou navrhl jeden z prvních regionálních plánů velkoměstské aglomerace se soustavou trabantních měst. Vyvrcholením jeho životní dráhy bylo v letech 1925 - 30 řízení výstavby jeho rodného města Frankfurtu nad Mohanem. Tam se svou kanceláří vypracoval rozvojový plán města, jehož charakteristickým znakem byla soustava satelitních sídelních útvarů v údolí říčky Nida, přitékající do Mohanu. Z nich se mu v neuvěřitelně krátké době podařilo realizovat sídliště Praunheim, Westhausen, Römerstadt a další, mající průměrně 1000 až 1500 bytů. Největší z nich - Goldstein - s více než 8500 byty se mu však již nepodařilo uskutečnit.

Ne náhodou byl Frankfurt v roce 1929 vybrán pro konání 2. kongresu CIAM, jehož tématem bylo „bydlení pro existenční minimum“. May se stal hostitelem kongresu, zabezpečil jednotné překreslení všech účastníků předkládaných projektů sociálního bydlení a hlavně poskytl příklady realizací, které by dodnes měla vyvolávat větší obdiv než všechny poválečné mrakodrapy frankfurtského provinciálního manhattanu. Do doby jeho působení patří též na kongresu předváděná minimální pracovní „frankfurtská kuchyně“ - projekt

významné členky Mayova teamu G. Schütte-Lihotzky, která se stala jedním ze symbolů avantgardních projektů moderních bytů té doby. May si našel čas i pro publikační činnost, docílil vydávání mezinárodně uznávaného architektonického časopisu *Nový Frankfurt* i vydání podrobného a bohatě ilustrovaného protokolu kongresu CIAM.

Již v době frankfurtského působení byl pozván k přednáškám do SSSR a když se pak změnila ve Frankfurtu politická situace přijal s „brigádou“ více než dvaceti svých spolupracovníků pozvání do Moskvy k projektování nových měst jako Nižní Tagil, Autoznoj, Kuzněck Karaganda a zejména Magnitogorsk, který se podle jejich projektu začal stavět. V roce 1932 se spolu s W. Hebebrandem a H. Schmidtem účastnil užší soutěže na územní plán Moskvy, kde předložili pod heslem „Velká Moskva - město kolektiv“ návrh na výstavbu 11 satelitních „městských kombinátů“ pro 100 - 150 tisíc obyvatel, spojených s jádrovým městem elektrickými rychlodráhami.

V roce 1934, kdy v SSSR architektonická avantgarda zcela ztratila možnosti uplatnění, odešel May do jižní Afriky. Tam zprvu farmařil, poté za války strávil jako „nepřátelský cizinec“ přes dva roky v internačním táboře a posléze se mu podařilo zřídit v Nairobi architektonickou kancelář. Teprve v roce 1954 se vrátil do své rodné země, kde pracoval na projektech nových sídlišť v Hamburku a dalších městech. Byl

sice zahrnován poctami, avšak již nenalézal svým schopnostem odpovídající možnosti uplatnění.

Jeho význam zhodnotil Walter Gropius, který řekl, že „*Ernst May hraje rozhodující úlohu ve vývoji německých měst a v bytové výstavbě. Nadán mimořádnou vůlí a iniciativou, spolu s velkorysým myšlením, se stal jako stavební rada Frankfurtu praktickým pionýrem „nového stavění“ v Německu. Zatím co my jsme mohli pracovat jen na papíře, dokázal s velkou odvahou využít své veřejné postavení k uskutečnění nových myšlenek.*“

Starší z nás jistě nezapomínají na své přátele a vynikající učitele, patřící svými osobními vlastnostmi stejně jako širokými znalostmi k opravdovým osobnostem našeho poválečného urbanismu. Je to **František Fiala** (21. 9. 1895 - 19. 5. 1957), působící po válce jako „hlavní architekt“ České země a poté jako vedoucí katedry urbanismu na ČVUT. Jeho blízkým spolupracovníkem jak v praktické činnosti, tak i na škole, se stal **Jan Krásný** (20. 9. 1910 - 26. 11. 1985). Oba bohužel, stejně jako celé bohaté dějiny našeho urbanismu, upadali dříve a upadají i dnes do zapomnutí... Je tomu tak proto, že snad žádný obor se v naší zemi nechová ke své minulosti tak macešsky a přezíravě jako ten náš.

Jiří Hruza